

Boerderijeducatie in soorten en maten

Arrangementen op maat

Stichting Educatief Platteland!

Colofon

Dit is een uitgave van Stichting Educatief Platteland i.s.m. de Taskforce Multifunctionele Landbouw.
Oktober 2011

Auteur:

Jan Aalbers, Stichting Educatief Platteland

m.m.v.

Maartje Jansen, educatieboerderij De Meentboerderij in Hilversum

Marian Melissen, educatieboerderij Mariboe in Hoogland

Nicolette van de Kamp, Stichting Educatief Platteland

Vormgeving: Communicatiebureau de Lynx

Deze publicatie is te downloaden op www.educatiefplatteland.nl

en op www.multifunctionelelandbouw.nl

Inhoud

1	Algemene informatie.....	3
2	Dagdeelbezoek	7
3	Dagexcursie	9
4	De boerderijweek	11
5	Agrokids: logeren op de boerderij.....	15
6	De boerderijschool	17
7	Schooltuin op de boerderij	20
8	Educatieve schoolreisjes.....	23
9	Buitenschoolse Opvang (BSO)	25
10	Voortgezet onderwijs	27
11	Kinderen uit het speciaal onderwijs	30
12	Buiten Gewoon Leren.....	33
13	Boerderij met kinderboerderij.....	36
14	De zakelijke markt	39
15	Samenwerking met een recreatieaanbieder	42
	Bijlage 1.....	44
	Bijlage 2.....	45

1 Algemene informatie

‘We ontmoeten u graag op de boerderij!’

Boerderijen vormen een prachtige plek voor kinderen en volwassenen om te leren! Dat leren op de boerderij kan op veel manieren. Deze publicatie geeft u een overzicht van alle mogelijkheden. De informatie is vooral bedoeld voor boeren die zich oriënteren om educatie als neven-tak van hun bedrijf te ontwikkelen, en voor agrariërs die hun educatieve tak willen uitbreiden. Ook de afnemers van boerderijeducatie, vaak scholen, kunnen via deze publicatie zien wat er voor hen allemaal te doen is op de boerderij. In dit eerste hoofdstuk vindt u informatie die voor alle educatieboeren relevant is. In de volgende hoofdstukken is de informatie specifiek toegesneden op verschillende soorten activiteiten of ‘arrangementen’.

Wat is een educatieboerderij?

Boerderijeducatie is een vorm van onderwijs die op de boerderij plaatsvindt. De boerderij en het erf worden benut als leeromgeving. De leerlingen volgen een educatief programma onder leiding van de boer of boerin. De kinderen helpen mee, komen in aanraking met dieren en gewassen in hun natuurlijke leefomgeving. Veel educatieboeren verenigen zich en trekken samen op bij het aanbieden van boerderijeducatie. Samen stellen ze criteria op waaraan een goede educatieboer moet voldoen, werven ze scholen en ontwikkelen een basisprogramma voor de leden van het samenwerkingsverband.

De educatieboer

Als educatieboer of -boerin ontvangt u regelmatig groepen op uw erf. In deze brochure spreken we over de boer, in veel gevallen is het de echter boerin die de educatie verzorgt. De term boer gebruiken we dus voor beiden. Als educatieboer leidt u kinderen of volwassenen rond en zorgt er voor dat ze veel kunnen leren. De meeste educatieboeren hebben een training gevolgd waarin ze handvatten hebben gekregen voor het lesgeven op een boerderij. Daar leren boeren mogelijkheden te creëren waardoor kinderen zelf ontdekken en zelf ervaren op de boerderij. In de training wordt ook aandacht besteed aan veiligheid, kwaliteit en marketing. Veel van deze boeren hebben een certificaat behaald waardoor de school kan zien dat het erf veilig is en dat de boer het serieus aanpakt. Deze boeren zijn terug te vinden op www.metdeklasjeboerop.nl.

Educatieve doelen

Bezoekers op een boerderij leren altijd. Dat kan bewust gebeuren, doordat het programma er op is gericht. Het kan ook informeel gebeuren: het is niet door de boer zo bedacht, maar het gebeurt gewoon. Het basisonderwijs werkt met 58 kerndoelen waar de school aan moet werken gedurende de acht jaren die een kind op een basisschool doorbrengt. Aan meer dan de helft van die doelen kan worden gewerkt tijdens boerderijeducatie. Deze doelen kunt u vinden op de site van Stichting Educatief Platteland. Een belangrijk uitgangspunt van boerderijeducatie is het belevend en ontdekkend leren: de kinderen ervaren de boerderij met al hun zintuigen en mogen zelf op ontdekkingstocht.

Activiteiten

De activiteiten tijdens een boerderijles komen voort uit het dagelijks werk op de boerderij en uit alles wat er te zien en te beleven valt op uw boerderij. Deze kunt u aanvullen met natuureducatie rond het erf, zoals onderzoek naar het leven in een sloot en weidevogels observeren. De activiteiten zijn deels afhankelijk van het weer. Veel scholen hebben voorkeur voor een bezoek aan de boerderij in een periode dat de temperaturen nog aangenaam zijn. De kinderen of volwassenen werken vaak in groepjes aan opdrachten, doen onderzoek en helpen mee bij eenvoudige werkzaamheden. In bijlage 1 vindt u een overzicht van activiteiten die tijdens een bezoek kunnen worden uitgevoerd.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Uw motivatie bepaalt wat u belangrijk vindt en welke accenten u legt bij de invulling van de educatie. Als u vindt dat de sector wel wat PR kan gebruiken, dan zult u vooral de positieve kant van de boerderij willen laten zien. Als u het vooral belangrijk vindt dat kinderen kunnen meegenieten van alles wat het boerenleven biedt, dan zult u meer aandacht willen geven aan ontdekken en ervaren op uw erf. Voorop staat dat u het leuk moet vinden om met bezoekers om te gaan en er warm van wordt als u ze over uw erf ziet lopen.

Een boer die les geeft op zijn eigen erf, dient over een aantal eigenschappen en vaardigheden te beschikken:

- plezier hebben in het les geven aan groepen,
- affiniteit hebben met de doelgroep,
- de taal van de doelgroep spreken,
- de stof boeiend over kunnen brengen,
- op een natuurlijk manier kunnen instrueren, corrigeren en begeleiden,
- kunnen organiseren en improviseren,
- aanvoelen wat het niveau is van de groep,
- aanvoelen welke spanningsboog de kinderen hebben en daarop in kunnen spelen,
- bezieling hebben voor zijn of haar vak.

Daarnaast is het natuurlijk legitiem dat u het als een neventak ziet waar u ook aan wilt verdienen of op z'n minst de kosten wilt terugverdienen.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Van oorsprong zijn het erf en de opstallen niet ingericht op het ontvangen van publiek. De hele logistiek is ingericht op de bedrijfsvoering met dieren en gewassen. De boer en zijn gezin/medewerkers kennen het gedrag van de dieren en de werking en gevaren van werktuigen. Kinderen zijn nieuwsgierig en kunnen zichzelf overschatten. Ze kunnen het gedrag van dieren onvoldoende inschatten. Daarom geen open putten, rijdende landbouwwerktuigen of loslopende dieren met onberekenbaar gedrag. Een uitgebreide lijst met de meest voorkomende risico's op een educatieboerderij is te vinden op de site www.educatiefplatteland.nl. Dat betekent dat er aanpassingen nodig zijn al naar gelang het arrangement dat u wilt aanbieden. In de volgende hoofdstukken vindt u daar specifiekere informatie over.

Als de agrarische activiteiten de hoofdtak zijn van de boerderij, dan zijn er geen vergunningen of toestemmingen nodig voor het aanbieden van boerderijeducatie. De arbowetgeving is van toepassing omdat er regelmatig bezoekers worden ontvangen. De bedrijfshulpverlening (BHV) moet worden georganiseerd, voor het geval er zich calamiteiten voordoen. Als u voedsel bereidt dan kan de HACCP-wet van toepassing zijn. En als u kinderen laat spelen op gekochte of zelf gemaakte speeltoestellen dan geldt de Wet attractie- en speeltoestellen.

De ondernemer is aansprakelijk voor de risico's die mensen lopen op zijn erf. Minderjarigen kunnen in principe nooit zelf aansprakelijk worden gesteld, daarom zijn goede afspraken met de school over begeleiding en verantwoordelijkheid belangrijk. Op de aansprakelijkheidsverzekeringpolis dient aangetekend te worden dat er educatieve activiteiten worden uitgevoerd op het bedrijf.

De ontvangstruimte kan een stal of een loods zijn met hooi- of strobalen om op te zitten. Een toilet en mogelijkheid om handen te wassen zijn belangrijke voorzieningen. Het moet duidelijk zijn welk deel van het bedrijf bij de excursie hoort en welk deel privé is.

Bekostiging

Als u wilt starten met educatie, doe dat dan niet alleen uit economische overwegingen. Als u er een professionele neventak van wilt maken, dan duurt het wel enige tijd voor het enigszins rendabel wordt. Bij de verschillende arrangementen die hierna volgen staan indicaties van de tarieven die u kunt rekenen. Veel projecten starten in een samenwerkingsverband van boeren. Dit samenwerkingsverband werft fondsen en subsidies waarmee de bezoeken worden gefinancierd. Op die manier kost het de school weinig tot niets en ontvangt de boer een vergoeding uit dat gecreëerde fonds. In een aantal gemeenten is een door de gemeente gesubsidieerd Centrum voor Natuur- en Milieueducatie (NME). Daar kan soms boerderijeducatie ook uit bekostigd worden. Informeer daar naar bij uw gemeente. Sommige gemeenten stellen jaarlijks een bedrag per school beschikbaar om zelf NME-producten in te kopen. In zo'n geval hebben ze zelf een budget om boerderijbezoeken te bekostigen. Tot slot zijn er scholen die natuureducatie erg belangrijk vinden en uit eigen middelen of uit de ouderbijdragen boerderijeducatie betalen.

Hoe werft u bezoekers?

Kijk eerst of er een samenwerkingsverband in uw regio is. Het heeft veel voordelen als u zich daar bij aan kunt sluiten. Als dat er niet is, dan begint het meestal met de schoolklas van een van de kinderen van de boer. Dit op verzoek van de betreffende leerkracht. Nieuwe scholen werven is geen eenvoudige opgave, maar scholen die eenmaal zijn geweest zijn, zijn vrijwel altijd enthousiast. Begin bij voorkeur met een school uit de buurt waarvan u vermoedt dat ze interesse in groen heeft. Als de school tevreden is, vraag hen dan om daar een kort verslag van te maken, als tegenprestatie voor een korting. Het liefst met enthousiaste reacties van de kinderen. Zo'n verslag werkt vaak weer als een aanbeveling voor de volgende school. In bijlage 2 vindt u meer aanbevelingen voor een effectieve werving van bezoekers.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Het boekje *Wat mag ik, handreiking over regels voor ondernemers in de multifunctionele landbouw* gaat in op ruimtelijke ordening, voedselveiligheid, veiligheid en gezondheid (arbo), de rol van de GGD en aansprakelijkheid. De tekst is ook als pdf te downloaden van www.multifunctionelelandbouw.nl.
- De Waardewerkers hebben een kansenscan ontworpen. Met deze scan kunt u nagaan of educatie past bij u, uw gezinsleden en uw bedrijf. Zie www.waardewerken.nl. Onder het kopje 'downloads' vindt u de scan.
- Via de productschappen, de NZO, Friesland Campina en vergelijkbare organisaties is les- en praktisch materiaal te verkrijgen.

2 Dagdeelbezoek

‘De drukkeren kinderen waren op de boerderij veel geconcentreerder dan in de klas.’

Onder een dagdeelbezoek verstaan we een bezoek van een groep of klas aan de boerderij van 1½ tot 2 ½ uur. Als het een echt kort bezoek is van ongeveer 1½ uur, dan is er meestal sprake van een rondleiding. De boer vertelt over zijn have, laat allerlei dingen zien en beantwoordt vragen van de bezoekers. Verblijven de bezoekers wat langer, dan is er ook tijd voor het verrichten van eenvoudige karweitjes of het uitvoeren van onderzoek en opdrachten. Meestal begint iemand met deze vorm van educatie, want het is een laagdrempelige vorm van boerderijeducatie en de voorbereidingstijd is relatief gering.

Doelgroep

De dagdeelexcursie is geschikt voor alle leeftijden.

Educatieve doelen

Het bezoek is vooral gericht op het opdoen van kennis en vaardigheden over het leven en werken op de boerderij en de herkomst van voedsel. Ook andere thema's kunnen worden aangesneden, denk aan landbouw, natuur, gezondheid, duurzaamheid, cultuur(historie), biodiversiteit. Meestal zal er begrip ontstaan voor de keuzes die een boer maakt en respect groeien voor de zorgvuldige wijze waarop hij omgaat met zijn dieren en gewassen.

Activiteiten

Als boer kunt u allereerst een rondleiding langs uw dagelijkse bezigheden verzorgen waarbij de kinderen kennismaken met de dieren, de gewassen, het voer et cetera. Daarnaast kunt u de cultuur en natuur op en rond uw erf er bij betrekken: het landschap, de historie van het bedrijf, het natuurbeheer. Meestal kunnen de kinderen een aantal opdrachten uitvoeren, begeleid door de boer en ouders. In bijlage 1 is een ideeënlijst met werkzaamheden en opdrachten opgenomen.

“ Elk jaar krijgen op onze school vier klassen de gelegenheid een boerderij te bezoeken. De kinderen leren er enorm veel. We hebben de dieren van dichtbij gezien, aangeraakt en geroken. Koeien zijn veel groter dan we dachten en ze stinken niet, maar ruiken anders. De kinderen mochten meehelpen met voeren, melken en mest vegen. Ze hebben veel nieuwe informatie gekregen en konden leuke opdrachten uitvoeren. Het viel me mee hoe de drukere kinderen reageerden. Ze lieten heel ander gedrag zien en waren veel geconcentreerder dan in de klas. Ze hebben een beter beeld gekregen van de hoeveelheid werk die er nodig is voor het verkrijgen van een zuivelproduct. Ik hoop dat jullie dit nog heel lang blijven doen. ”
Frieda, groepsleerkracht basisschool

Verdiensten

Veel boeren zijn begonnen met de klas van een van hun kinderen. De boer vroeg er niets voor en kreeg een bos bloemen of achteraf een paar mooie bedanktekeningen. In een aantal gemeenten is een boerderijbezoek opgenomen in het aanbod van het NME. In zo'n geval kunt u of de school een bedrag per kind of een bedrag per bezoek declareren bij de gemeente of het NME-centrum. De bedragen variëren van € 1,25 per leerling tot € 175 per bezoek op basis van één begeleider. In de praktijk zijn dit ook de bedragen die agrariërs vragen voor een kort bezoek. Een bedrag van € 100 tot € 150 is een reëel bedrag om te vragen. Houd er rekening mee dat scholen dit een hoog bedrag vinden omdat er veel gratis aanbod is van activiteiten op het gebied van milieu en natuur.

Hoe werft u bezoekers?

Er zijn verschillende mogelijkheden. In een aantal gemeentes heeft het NME-centrum een makelaarsfunctie bij groene educatie. Informeer ernaar bij het plaatselijke NME-centrum als die er is. De beste manier is contacten te leggen met (basis)scholen in de buurt. Zoek contact met de leerkracht die NME-activiteiten coördineert of met de directeur. In bijlage 2 staan allerlei verwijzingen en aanbevelingen om zo'n contact succesvol te laten verlopen.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Veel lesmateriaal is te vinden op www.metdeklasjeboerop.nl, www.boerderij-educatie.nl, www.boerderijindexkijker.nl en www.klasseboeren.nl
- Bedenk dat het programma gauw te vol is. Als u alles uitsmeert over twee of meer programma's, dan kunt u de klas uitnodigen voor een vervolgbezoek.
- Overweegt u te beginnen met educatie? Vraag een collega-educatieboer of u een keer mag meelopen als hij lesgeeft. Op de eerstgenoemde site vindt u professionele educatieboeren.

TIP:

Als u overweegt te starten met boerderijeducatie, dan is dit een mooie vorm om mee te beginnen. Het is goed te combineren met een gezin en de bedrijfsvoering: de tijden overlegt u met de school en het is altijd onder schooltijd.

3 Dagexcursie

‘De dagexcursie blijkt erg aantrekkelijk te zijn voor scholen in de grote steden’

Een dagexcursie is een programma dat een hele schooldag vult: de kinderen komen rond 10.00 uur op de boerderij, nemen een lunchpakketje mee en vertrekken rond 14.30 uur. Er is voldoende tijd om kennis te maken met de meeste facetten van het agrarisch bedrijf en de kinderen kunnen ook helpen bij eenvoudige karweitjes. Het accent ligt hier meer op het beleven en de handen uit de mouwen steken.

Doelgroep

De dagexcursie is geschikt voor alle leeftijden.

Educatieve doelen

Het belevend leren is bij een dagexcursie heel goed mogelijk omdat er meer tijd is dan bij een dagdeelprogramma. Bij deze vorm is voldoende ruimte om naast de kennisaspecten juist ook praktische vaardigheden en sociale aspecten als samenwerken, overleggen en elkaar helpen aan bod te laten komen.

Activiteiten

De activiteiten zijn afhankelijk van de aard van het agrarisch bedrijf. Op een melkveebedrijf worden andere dingen gedaan dan op een akkerbouwbedrijf. Meestal wordt in subgroepen gewerkt zodat er meer praktische dingen gedaan kunnen worden. De kinderen worden rondgeleid, helpen mee met verplaatsen van dieren, sorteren, oogsten, voeren, mest vegen. Vaak doen ze ook opdrachten als het oplossen van een vraagstuk en het in kaart brengen van gedrag van een dier. Het bewerken van een product tot iets eetbaars maakt meestal ook deel uit van het programma. Denk aan het koken of bakken van een ei, het maken van een broodje of een pannenkoek, boter schudden, een kaasje maken.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Als boer kiest u er voor een langer programma aan te bieden. Het programma is naast het overdragen van feitelijke kennis ook gericht op veel beleven en ontdekken.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Kinderen verblijven langer op het erf en beginnen zich na anderhalf uur thuis te voelen op het bedrijf. De kans is aanwezig dat ze meer willen zien en beleven en gaan zwerven of dingen gaan uitproberen. Verder is voldoende toezicht belangrijk als in groepjes wordt gewerkt. Voor het uitvoeren van opdrachten is vaak wat meer materiaal nodig zoals bezems, emmers, scheppen et cetera. Voor de bereiding van producten dient ook voldoende materiaal beschikbaar te zijn. Bij het bakken, koken en frituren is uiteraard toezicht en begeleiding erg belangrijk.

U moet er rekening mee houden dat er op die dag minder tijd en ruimte is voor uw reguliere werk, omdat u mede begeleidt en omdat u niet over het erf kunt rijden uit oogpunt van veiligheid.

Verdiensten

Er wordt van uit gegaan dat er minimaal twee mensen nodig zijn om het bezoek in goede banen te leiden. Voor de inzet van twee mensen gedurende ruim vijf uren is een bedrag van € 350 tot € 450 euro redelijk.

Hoe werft u bezoekers?

Dat kan op dezelfde manier als bij het dagdeelbezoek. Houd er rekening mee dat een dagexcursie lastiger te vermarkten is, omdat er een relatief hoog bedrag voor de school mee gemoeid is. Tenzij het wordt georganiseerd in het kader van een educatief schoolreisje, zie hoofdstuk 8.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Als scholen niet eerder met deze vorm van educatie hebben kennis gemaakt en misschien tegen het tarief aanhikken, pas dan een korting toe om het aantrekkelijk te maken. De school is meestal enthousiast na een bezoek en zal daarna eerder bereid zijn de volgende keer het volledige tarief te betalen.
- Heeft u een bedrijf met veel automatisering, dan kunt u misschien aansluiten bij de belangstelling van oudere kinderen voor techniek.
- De dagexcursie blijkt erg aantrekkelijk te zijn voor scholen in de grote steden. Omdat er meestal vervoer geregeld moet worden, is het voor hen effectiever om een hele dag te gaan.

TIP:

Benadruk in uw werving dat kinderen een actief programma volgen: ze mogen meewerken, komen in aanraking met de dieren en gewassen en mogen vaak ook iets bereiden.

4 De boerderijweek

*'Ik vind het hartstikke leuk.
Vanavond is de bonte avond, dan ga ik de boer nadoen.'*

Tijdens een boerderijweek verblijven kinderen met hun schoolklas een aantal etmalen op de boerderij. Ze overnachten er, volgen een programma dat ook deels recreatief is en maken kennis met het boerenleven. Er komen leerkrachten en ouders mee die verantwoordelijk zijn voor de kinderen. Zij zorgen voor de catering en het recreatieve programma. De mogelijkheden van de boerderijweek zijn onderzocht en vervat in een handleiding. Zie verderop bij Verwijzingen en aanbevelingen.

Doelgroep

Doorgaans is de doelgroep voor de boerderijweek de bovenbouw van de basisschool en middelbare scholen in het kader van begin- of eindkampen en schoolgroepen die themaweken buiten de deur organiseren.

Educatieve doelen

Deze vorm is met de boerderijschool (zie hoofdstuk 6) de meest intensieve vorm van boerderijeducatie. De kinderen komen meerdere dagen en gaan zich steeds meer thuisvoelen op het erf. Door het cyclische karakter van het werk op een boerderij gaan kinderen doorkrijgen waarom de boer kiest voor bepaalde werkwijzen. Omdat de kinderen de werkzaamheden vaker verrichten ontstaat routine en worden de kinderen vaardiger. Ze leren naast het opdoen van kennis over allerlei zaken ook verantwoordelijkheidsgevoel te ontwikkelen, nieuwe dingen uit te zoeken en uit te proberen. Er wordt een behoorlijk appèl gedaan op sociaal gedrag: elkaar helpen, samenwerken, zorgen voor de dieren. Verder blijkt ook hun houding te veranderen: ze krijgen meer waardering voor de natuur, het platteland en voor fysiek werk.

“ Ik vond het hartstikke leuk, veel leuker dan ik had gedacht. Ik mocht bij de boer voorop de bok zitten en ik mocht ook even de paarden mennen. Ik wist niet dat paarden zo sterk waren en zo konden zweten. De boer houdt van z'n paarden en hij weet heel veel over hun karakter. En we mochten de dieren aanraken en verzorgen en ze waren veel minder eng. Of eigenlijk helemaal niet, als je maar doet wat de boer zegt en ze niet aan het schrikken maakt. Wist je dat paarden verkleuren van vacht als ze hard werken? En dat ze licht verteerbaar voedsel gebruiken en een kleine maag hebben? Dan poepen ze vaker en hebben ze nooit een volle maag. Want het zijn vluchtdieren. We zijn ook wezen vissen en wat we hadden gevangen hebben we zelf gekookt en opgegeten. We hebben ook een bikkeltocht gedaan, heen over het strand en terug achterlangs de duinen. Met rugzakken met droge kleren en een lunchpakketje. Het was wel zwaar, maar ik heb het wel gered. Vanavond is de bonte avond, dan ga ik de boer nadoen. Of ik veel geleerd heb? Kom op zeg. 't Was een kamp hoor!

Sjors, groep 7 ”

Activiteiten

Er zijn verschillende varianten. In de ene variant helpen de kinderen 's ochtends en een deel van de middag mee op de boerderij bij de dagelijkse werkzaamheden. Omdat de kinderen meerdere dagen verblijven kunnen ze de werkzaamheden herhalen, want die keren dagelijks terug. Daardoor bouwen ze enige routine en zelfstandigheid op en instrueren ze medeleerlingen. Dat laatste geeft een hoog leerrendement. In de andere variant verblijven de kinderen op één boerderij en van daaruit bezoeken ze boerderijen in de buurt met een andere agrarische tak: pluimveehouderij, melkveebedrijf, varkenshouderij, champignonkweek en cetera.

Bij beide varianten is het tweede deel van de dag educatief-recreatief. Er worden onder begeleiding van de docent zowel sport- en spelactiviteiten gedaan als agrarisch natuurbeheer, bezoek aan een natuurcentrum, een biovergister of er wordt een speurtocht uitgezet.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

De boer moet kunnen improviseren, want bij een langer verblijf zullen zich vaker onverwachte situaties voordoen. Ook zal hij zaken uit handen moeten kunnen geven als de kinderen meer zelfstandigheid voor de werkzaamheden ontwikkelen. Hij dient zich te realiseren dat alle ins-en-outs van zijn bedrijf 24 uur per dag gevolgd kunnen worden.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Regelgeving en aanpassingen aan de bedrijfsvoering hebben vooral te maken met het verblijf van de kinderen. Er zijn slaappleaatsen, toiletten, douches, een keuken en een recreatieruimte nodig. Verder zal er behoefte zijn aan een veld voor sport- en spelactiviteiten. Het kan een aantrekkelijke vorm zijn voor boeren die ook een camping op hun erf hebben, want dan zijn een aantal voorzieningen al aanwezig. Een alternatief kan zijn het verblijf in tenten, maar ook dan zijn sanitaire voorzieningen nodig.

Wie gaat verbouwen heeft te maken met het bestemmingsplan en een bouwvergunning. Als er meer dan 10 personen blijven logeren of als in een ruimte meer dan 50 personen verblijven, kan een gebruiksvergunning aan de orde zijn. Het Waterleidingsbesluit is van toepassing in verband met preventie van legionella. Als speeltoestellen worden gebruikt, dan is het Besluit Veiligheid van Attractie- en Speeltoestellen van toepassing. Bij het aanbod van verblijf in tenten, is toestemming nodig van de gemeente. De Voedsel en Waren Autoriteit (voorheen de Keuringsdienst van Waren) heeft hier verder geen bemoeienis, tenzij de boer zelf catering aanbiedt en eetbare producten bewerkt.

Verdiensten

Voor dit arrangement wordt meestal een bedrag per persoon gerekend. Het bedrag kan lager zijn naarmate er meer kinderen verblijven in een en dezelfde groep. Rekent u afhankelijk van de grootte van de groep op € 50 tot € 80 per persoon voor 4 nachten. Dit is exclusief stookkosten in de winter. Houd er rekening mee dat scholen gemiddeld zo'n € 75 per kind budgetteren voor een schoolkamp. Dat is inclusief vervoer en catering.

Hoe werft u bezoekers?

Bij andere arrangementen voor boerderijeducatie is het verstandig om scholen te werven in de directe buurt van de boerderij. Bij de boerderijweek heeft het de voorkeur om juist wat verder weg te werven. Als vervoer voor de school geen probleem is omdat er met een bus wordt gereisd, dan is in principe heel Nederland en zelfs onze buurlanden het gebied waar geworven kan worden. Profileer naar de scholen de boerderijweek dus vooral als een kampweek of themawEEK waar educatie en recreatie hand in hand gaan. Benadruk ook de vele mogelijkheden voor techniek, cultuur en omgevingsonderwijs. Scholen denken daar in eerste instantie niet snel zelf aan en zijn meestal verbaasd over de mogelijkheden. Wanneer u een school benadert, kijk dan vooraf op hun site. Wellicht kunt u aansluiten bij hun activiteiten als een schoolkamp, natuurweken et cetera.

Verwijzingen en aanbevelingen

- *De Boerderijweek, markten en producten* is een handleiding voor het starten van een boerderijweek. Deze is te downloaden www.educatiefplatteland.nl
- Zie voor meer informatie www.hamstermieden.nl en www.denelshorst.nl, dit zijn sites van twee boerderijen die de boerderijweek aanbieden.
- In het rapport *Levende boerderijen, Lerende kinderen* (Jan Hassink e.a.) is meer te lezen over leereffecten van de boerderijweek: rapport 257, juni 2009 Plant Research International BV, Wageningen.
- Zie ook de boerenwerkklassen bij de arrangementen voor het voortgezet onderwijs in hoofdstuk 10 van deze brochure.

TIP:

Dit arrangement is vooral aantrekkelijk omdat kinderen het hele etmaal van het boerenleven meemaken en er zelf bij ingeschakeld worden.

5 Agrokids: logeren op de boerderij

‘Ze wisten niet dat wij ook een gewoon leven leiden, met boodschappen doen en internetten.’

Kinderen van de bovenbouw van het basisonderwijs verblijven twee dagen en de tussenliggende nacht op de boerderij. Dat zouden ook drie dagen en twee nachten kunnen zijn. Omdat het voor de kinderen spannend is, logeren ze in principe met een vriendje of vriendinnetje. De kinderen leven in het gezin en volgen hun ritme. Ze trekken op met de kinderen van het boerengezin. Of met de boer en boerin als er geen kinderen zijn van dezelfde leeftijd.

Doelgroep

Dit arrangement is geschikt voor kinderen vanaf groep 6.

Educatieve doelen

Het accent ligt op beleven en informeel leren. De kinderen lopen mee en pikken gaandeweg van alles op. Ze leren vooral hoe het dagritme op een familiebedrijf verloopt, want ze maken een etmaal mee en treden in het gangbare leven van een boerengezin. De kinderen krijgen meer aandacht en kunnen dus ook dingen leren die moeilijker te realiseren zijn met een hele groep, zoals: dichterbij de dieren komen, meerijden op een tractor, helpen in de melkput of bij het rooien van de aardappelen.

Activiteiten

Het is afhankelijk van de boer bij welke activiteiten hij de kinderen wil betrekken. De kinderen kunnen meelopen en kijken naar wat de boer(in) doet, of meehelpen met het verzorgen en voeren van de dieren en met allerlei klusjes en eenvoudige werkzaamheden. De kinderen eten mee en slapen ook op de boerderij. Natuurlijk is er ook ruimte om te spelen met de kinderen van het boerengezin.

“ Twee meisjes van 11 jaar hebben bij ons gelogeed. Het is boeiend om te merken dat veel zaken die voor ons vanzelfsprekend zijn, voor hen nieuw en onbekend waren. Zo wisten ze niet dat wij ook een gewoon leven leiden zoals zij, met boodschappen doen, TV kijken en internetten. En dat de kinderen meehelpen op het bedrijf. Voor de kinderen was het een hele belevenis om mee te eten en te slapen op de boerderij en wakker te worden met de geluiden die voor ons zo vertrouwd en alledaags zijn. Van te voren zat ik een beetje in spanning omdat je het toch goed wilt doen en tja, als zo'n kind heimwee krijgt.... Waar ik me wel wat op heb verkeken is dat ouders het twee keer als een uitje beschouwen. Als ze aankomen, dan drinken ze koffie, vragen honderduit en voor je het weet is de ochtend voorbij. De volgende dag wilden de kinderen hun ouders alles laten zien wat zij zelf hadden gezien, beleefd en ontdekt. De ouders bleven wederom twee uren en wij moesten 's middags flink aan de bak om de achterstand in te halen. Een volgende keer zal ik daar met de ouders wel afspraken over maken. ”

Annemiek, boerin

Verdiensten

Er zijn enkele experimenten gedaan met dit concept. Voor twee kinderen mag een bedrag van € 150 tot € 200 euro gerekend worden.

Hoe werft u bezoekers?

Een dergelijk verblijf op een boerderij is enigszins vergelijkbaar met kampen waar kinderen aan deelnemen: een paardrijkamp of een zeilkamp. De meeste mensen zoeken zoets via internet en uiteraard via hun eigen netwerk (mond-tot-mondreclame). Heeft u een website, zorg er dan voor dat u te vinden bent met de juiste trefwoorden (logeren / boerderij / gezin). U kunt een flyer verspreiden op basisscholen in de regio of een advertentie plaatsen in nieuwsbulletins van scholen. U kunt de kinderen die met hun schoolklas op bezoek komen een flyer meegeven. Ook een artikel in de plaatselijke krant kan aanmeldingen opleveren, vooral van gezinnen die niet op vakantie gaan, maar toch hun kind iets willen aanbieden.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Maak vooraf afspraken met de ouders hoe laat de kinderen gebracht en gehaald worden en de tijd die er is om hen te woord te staan, op de koffie te nodigen of rond te leiden. Daarmee voorkomt u dat de ouders en broertjes en zusjes een te groot deel van uw tijd in beslag nemen. Maak ook vooraf afspraken met de kinderen wat ze wel en niet mogen op de boerderij.
- Spreek het goed door met uw gezinsleden voordat u er aan begint. Zij moeten het zien zitten dat er vreemde kinderen mee-eten en slapen onder hetzelfde dak.

TIP:

Dit is een arrangement waarbij kinderen een kijkje krijgen in het leven van de boer, zijn bedrijf en zijn gezin. Alle facetten komen aan de orde, zowel privé als bedrijfsmatig.

6 De boerderijschool

‘Voor de kinderen is de boerderijles een wekelijks hoogtepunt’

In 2006 is een pilot geweest in Zutphen waarin kinderen gedurende het schooljaar regelmatig een dagdeel op de boerderij gingen leren en werken. Dat was zo'n succes, dat het al snel een vervolg kreeg op andere boerderijen. De boerderij is het verplaatste leslokaal, dat wil zeggen dat de lessen op school deels op een andere locatie worden gegeven: de boerderij. Deze intensieve vorm is een initiatief van Stichting Boerderijschool. De bedoeling is dat kinderen 15 tot 20 dagdelen levend leren in en over het échte leven in de land- en tuinbouw. De intentie is om te werken aan een duurzame verbinding tussen de school en de boerderij. Hieronder is het arrangement beschreven dat de Stichting Boerderijschool heeft ontwikkeld. In de praktijk ontstaan ook vormen van boerderijeducatie die hier van zijn afgeleid.

Doelgroep

De bovenbouw van het basisonderwijs is de belangrijkste doelgroep. Ook groep 8 behoort tot de doelgroep, maar de praktijk wijst uit dat deze jaargroep te druk is met toetsen, eindkamp, musical en andere afrondende activiteiten.

Educatieve doelen

Het doel is levend leren op de boerderij, het ervaren en ontdekken. Vervolgens worden op school de ervaringen in logboeken bijgehouden en verwerkt. Reflectie vormt een wezenlijk onderdeel van het leren op de Boerderijschool. Dit vindt plaats op de boerderij en op school. Verder wordt in het concept aangesloten bij de theorie van de meervoudige intelligenties: ieder mens, dus ook een kind, is op verschillende manieren getalenteerd. Op de boerderij worden de verschillende sets van intelligenties uitgedaagd en talenten kunnen hier verder ontwikkeld worden. Door het cyclische karakter van het werk op een boerderij gaan kinderen doorkrijgen waarom de boer kiest voor bepaalde werkwijzen. Omdat de kinderen de werkzaamheden vaker verrichten, ontstaat routine en worden de kinderen vaardiger.

“ Voor de kinderen is de boerderijles een wekelijks hoogtepunt. Bovendien is het nuttig. Ze nemen veel meer op dan in de klas. En voor ons is het een leuk zakcentje. We vinden het belangrijk dat de kinderen leren over de boerderij, want zij zijn de consumenten van de toekomst. Of iedereen het kan? Ik denk het niet. Je moet het wel kunnen overbrengen. Boerderij-educatie vraagt creativiteit en flexibiliteit. De verbondenheid van kinderen met de boerderij is groot. Het enthousiasme straalt vervolgens ook af op de familie van de kinderen. Tijdens de jaarlijkse open dag aan het begin van de zomer zijn de meeste ouders present om te kijken waar hun kind les heeft. ”

Boerin Louise

De kinderen leren - naast kennis over allerlei zaken - verantwoordelijkheidsgevoel te ontwikkelen, nieuwe dingen uit te zoeken en uit te proberen. Ook wordt er een appèl gedaan op sociaal gedrag: elkaar helpen, samenwerken, zorgen voor dieren en gewassen. Verder blijkt hun houding te veranderen: ze krijgen meer waardering voor de natuur, het platteland en voor fysiek werk.

Activiteiten

De kinderen werken mee met de veel voorkomende werkzaamheden op de boerderij. Deze variëren al naar gelang het seizoen waarin wordt gewerkt. De kinderen maken de boerderij in principe jaar-rond mee, dus van geboorte tot slachten en van zaaien tot oogsten. De kinderen werken ook in hun eigen moestuintje. De werkzaamheden kunnen zoal zijn: voeren van dieren, uitmesten van de stallen, kappen van een houtwal, zand scheppen, uitpoten van plantjes, wieden van onkruid, oogsten van groente en fruit, bereiden van voedsel, bereiden van yoghurt, boter, karnemelk. Na de 20 dag-delen zijn ze hulpboer geworden en kunnen veel van deze eenvoudige werkzaamheden zelfstandig uitvoeren.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Naast de basale vaardigheden die in het eerste hoofdstuk worden genoemd, dient de boer bovenal ook boer te blijven. Enige kennis van het leerproces van waaruit wordt gewerkt en enige kennis van de theorie van meervoudige intelligenties is van belang. De kinderen en de boer bouwen een band met elkaar op, de pedagogische houding van de boer is hier erg belangrijk. Boeren krijgen vanuit stichting Boerderijschool scholing hierin en worden ook individueel gecoacht.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Veiligheid is altijd belangrijk, maar zeker op een bedrijf waar kinderen zich thuis gaan voelen en zich een verlengstuk gaan voelen van de boer. Ze gaan initiatieven nemen en op ontdekkingstocht. Het erf moet dus zo ingericht zijn dat dit ook kan. Ook zullen er bij nat weer mogelijkheden moeten zijn. Bijvoorbeeld gewassen sorteren of werken in de stallen. Er is een overdekte ruimte nodig waar de klas kan worden ontvangen, de zitplaatsen kunt u eventueel samen met de kinderen creëren bijvoorbeeld met stobalen. Ook zal er soms extra gereedschap nodig zijn.

Verdiensten

Tot op heden zijn boerderijscholen opgestart met subsidies. De vergoeding van de boeren is in het eerste jaar volledig afkomstig uit de subsidie en komt het tweede jaar half uit subsidie en half uit het budget van de school. Vanaf het derde jaar betaalt de school het volledige bedrag van minimaal € 4000 bij 20 dagdelen.

Hoe werft u bezoekers?

Als een boerderij interesse heeft in deelname aan de boerderijschool dan zorgt de Stichting Boerderijschool voor informatiemateriaal en acquisitie, en voor aanbevelingen waarmee de boer in principe zelf aan de slag kan met het werven van een school. Directe benadering vanuit de directe omgeving blijkt in de praktijk het meest succesvol.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Op de site www.boerderijschool.nl staat veel informatie over dit arrangement. Als u deze vorm van educatie overweegt, zoek dan contact met de stichting. Zij kunnen u begeleiden bij de opzet en het werven van een school. Voor de deelnemende scholen en boeren is er een begeleidingsprogramma ontwikkeld. Dat bestaat uit voortgangsgesprekken tussen school en boerderij, training en individuele coaching van boeren.
- Zie ook de publicaties *Levend leren op de boerderij*, *onderwijsconcept Boerderijschool* en *De Boerderijschool werkt!* Succesvolle leeractiviteiten op de boerderij. Beide uitgaven zijn te bestellen via de bovenstaande site.

TIP:

Bij deze intensieve vorm van boerderijeducatie beleven de kinderen de seizoenen op de boerderij, ze maken het mee van zaaien tot oogsten, ze zien het jongvee opgroeien en ze hebben er zelf een belangrijk aandeel in. Bekijk wat u ze allemaal kunt laten aanpakken.

7 Schooltuin op de boerderij

*‘De kinderen leren over gezonde voeding.
Ze leveren fysieke inspanning, helpen elkaar, leren van elkaar.’*

De schooltuin bestaat al lang. Meestal is het een park binnen de bebouwde kom waar kinderen tuinvaardigheden leren en hun eigen groente en bloemen kunnen kweken onder leiding van een leerkracht of een vrijwilliger. Er doen zich hier enkele problemen voor: het vinden van vrijwilligers om te begeleiden, het onderhoud tijdens de zomervakantie en vandalisme. In 2010 is gestart met een aantal experimenten met een schooltuin op de boerderij. De boer stelt bouwrijpe grond beschikbaar, hij begeleidt de kinderen en doet eventueel het noodzakelijke onderhoud in de zomerperiode.

Doelgroep

De schooltuin is erg geschikt voor de bovenbouw van het basisonderwijs. Groep 8 is in de praktijk vaak (te) druk met het afronden van de basisschoolperiode. Ook voor kinderen die het speciaal onderwijs volgen is dit een geschikte vorm.

Educatieve doelen

De kinderen komen direct in aanraking met de natuur. Ze bewerken de grond, zaaien, verzorgen en oogsten. Vervolgens consumeren ze de producten, al dan niet bewerkt. Ze leren over de gevolgen van het weer op de groeizaamheid en de invloed van schimmels en insecten op de kwaliteit van de gewassen. De kinderen leren over gezond voedsel en voeding. Ze leveren fysieke inspanning, helpen elkaar, leren van elkaar en ontwikkelen verantwoordelijkheidsgevoel. Ook zijn ze trots op de eindproducten die zelf hebben verbouwd!

Activiteiten

De kinderen komen regelmatig naar de boerderij en in het bewerkelijke seizoen wekelijks een dagdeel naar de tuin. Ze hebben een stukje tuin van 5 à 10 m² en eventueel is er nog een gemeenschappelijk stukje tuin voor fruitbomen of -struiken, voor demonstratiegewassen of voor gewassen die minder geschikt zijn voor afzonderlijke teelt (graan bijvoorbeeld). Ze spitten, bemesten, zaaien, planten, schoffelen, cultiveren, harken, wieden, bestrijden. Kortom, alles wat nodig is om tot een oogst te komen. Aanvullend kunnen de kinderen nestkastjes, een insectenhotel, bordjes, een regenmeter of een vogelverschrikker maken. Na de oogst kunnen producten ingemaakt worden, er kan jam, thee, of soep gemaakt worden. Ook kunnen kinderen met de producten uit de tuin maaltijden maken op de boerderij, op school of thuis. Van de planten kunnen boeketten of een bloemstukje worden gemaakt.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

De boer zal affiniteit moeten hebben met moestuinwerk. Naast groepsgewijs hebben de kinderen ook individuele begeleiding nodig. Het ene kind hecht aan rechte rijen en aangeharkte paden. Het andere kind experimenteert graag en houdt van verrassingen. Een derde kind heeft een korte spanningsboog en moet erg bezig gehouden worden. Dat vraagt van de agrariër flexibiliteit en maatwerk. Ook moet de boer kinderen laten ontdekken en niet meer instrueren dan nodig is. Dat vraagt om begeleiden op afstand, ook al levert dat in de ogen van de boer missers op. De agrariër gaat een relatie aan met de kinderen voor langere tijd en er zal een band ontstaan. Hij zal daarom over voldoende pedagogische kwaliteiten dienen te beschikken. En uiteraard dient hij voldoende kennis te hebben over groenten, planten en kruiden over het telen en bewerken ervan.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Voor de tuintjes is circa 300 tot 350 m² nodig. Desgewenst kunt u een kasje plaatsen. Ook dient er voldoende gereedschap en kruiwagens te zijn, evenals een watertappunt. Eventueel een schuurtje om spullen op te bergen, evenals een plek om bij aanhoudend nat weer delen van het programma binnen voort te zetten. Omdat de kinderen regelmatig op het erf komen, zullen ze zich er thuis gaan voelen en de neiging hebben ook andere plekken te verkennen. Daarom is het belangrijk dat duidelijk is waar de kinderen wel en waar ze niet mogen komen.

Verdiensten

Omdat het nog in een experimentele fase is, is het lastig een tarief te bepalen. Voor een jaar waarin de kinderen minimaal 20 keer komen, is een bedrag van € 2500 een reële vergoeding. Dat is omgerekend ongeveer 100 euro per kind inclusief huur van de grond en begeleiding door de boer.

Hoe werft u bezoekers?

Voor scholen is dit een intensieve vorm. Een leerkracht moet er gemotiveerd voor zijn en de school moet het als een wezenlijk deel (vakoverstijgend) van het lespakket zien. Tot op heden lopen vooral scholen hiervoor warm die natuur en milieu hoog in het vaandel hebben en die zich daar op willen onderscheiden. Gezien de hoge bezoekfrequentie gaan we uit van vervoer per fiets. Dat betekent dat de maximale afstand tussen de school en de boerderij rond de 12 kilometer ligt. Dat is dus het gebied waarbinnen geworven kan worden.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Kijk op de sites van basisscholen in de buurt of zij natuur en milieu hoog in het vaandel hebben en zoek contact met het schoolmanagement. Benadruk dat het onderwijs op school kan vervangen en laat ook ervaringen zien van scholen die met schooltuinen werken.
- Er is een Educatiekaart schooltuinen op de boerderij in ontwikkeling. Informeer hier naar bij Stichting Educatief Platteland.
- Schooltuinen zijn goed te combineren met andere vormen als de dagdeel- en de dagexcursie.

Tip:

Bij dit arrangement krijgen de kinderen een eigen stukje grond waarop ze een seizoen lang zelf hun groenten, bloemen en kruiden verbouwen. Ze mogen die ook meenemen, bewerken en opeten. De aspecten van zelf zorg dragen, verantwoordelijk zijn en het resultaat kunnen oogsten zijn absolute succesfactoren.

8 Educatieve schoolreisjes

‘Dit was ons coolste schoolreisje en ik wil thuis ook een trekker’

Vroeger was een schoolreisje voor menig kind het enige uitje tijdens de schoolperiode. Tegenwoordig zijn veel kinderen in attractieparken geweest en hebben ze bij verjaardagspartijtjes al veel spannende uitstapjes gemaakt. Daarom willen scholen steeds vaker de kinderen ook iets meegeven en laten beleven, naast het vermaak van het traditionele schoolreisje. Er zijn boerderijen die het dagprogramma (zie hoofdstuk 3) aanbieden als schoolreisje.

Doelgroep

Alle groepen van de basisschool. Op de meeste scholen heeft groep 8 een kamp in plaats van een schoolreisje.

Educatieve doelen

Omdat het om een combinatie gaat van recreatie en educatie ligt het accent op beleven en minder op kennis over de boerderij. Het informeel leren staat hier voorop: de kinderen leren zonder dat daar bewust op wordt gestuurd.

Activiteiten

De activiteiten kunnen heel goed delen zijn van het educatieve programma, aangevuld met recreatieve aspecten als sport en spel. Ook activiteiten waarbij een kind het werkstukje mee mag nemen naar huis vallen goed in de smaak. Geef ook ruimte om te spelen zonder dat er een duidelijk programma is: balletje trappen, tikkertje doen of ravotten. Er zijn ook voorbeelden van boerderijen die samen met een collega-boerderij een schoolreisjesarrangement aanbieden. Het ochtendprogramma vindt dan plaats op de ene boerderij en het middagprogramma op de andere. Ook is het denkbaar dat de groep wordt gesplitst en iedere een dagdeel het programma volgt op een andere boerderij waarbij tussen de middag wordt gewisseld. Het arrangement wordt sterker als er wordt samengewerkt met een andere recreatieaanbieder, bijvoorbeeld een speeltuin.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Groepen zijn doorgaans groter dan bij een gangbaar bezoek, vaak een bus vol. Het bedienen van zo'n grote groep vraagt veel organisatietalent, flexibiliteit en improvisatievermogen van de ondernemer.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Omdat kinderen in de stemming zijn van een echt uitje, zullen ze het erf al snel beschouwen als een grote speel- en vermaakplaats. Daarom is het des te meer zaak duidelijk aan te geven welk deel van het bedrijf voor hen toegankelijk is en wat verboden terrein is. Het is belangrijk te letten op veiligheid en een overzichtelijk erf. De groep bestaat vaak uit twee klassen, er is dus ook een dubbel aantal zitplaatsen nodig. Een schoolreisje mag niet in het water vallen, een alternatief bij nat weer is wel noodzakelijk. Houd er rekening mee, gezien de grootte van de groep, dat er meer begeleiders nodig zijn naast de boer. De reguliere werkzaamheden op de boerderij moeten aangepast worden. Er dient ook parkeergelegenheid voor een bus te zijn. Als er speeltoestellen zijn, dan zullen kinderen daar graag gebruik van maken. In dat geval, ook als de speeltoestellen door de agrariër zelf zijn gemaakt, geldt het Warenbesluit attractie- en speeltoestellen.

Verdiensten

Scholen hebben voor schoolreisjes een apart budget, dat meestal gevuld wordt uit ouderbijdragen. Ga er van uit dat er een budget is te besteden dat ligt tussen € 7,50 en € 15 per kind, inclusief enkele eenvoudige consumpties of versnaperingen. De kinderen nemen zelf een lunchpakketje mee. De kosten voor de bus vallen hier niet onder.

Hoe werft u bezoekers?

Scholen beginnen zich in de herfst al te oriënteren en plannen schoolreisjes vlak voor de drukke decemberperiode of juist daarna, in januari of februari. Dat zijn dus de beste twee periodes om uw aanbod onder de aandacht te brengen. Busmaatschappijen zijn ook toeleiders naar schoolreisjes, leg uw aanbod ook bij hen neer. Scholen rekenen voor een schoolreisje een maximale enkele reistijd van ongeveer 45 minuten voor de onderbouw en ongeveer 75 minuten voor de bovenbouw.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Overleg altijd met de school waar voor hen de accenten moeten liggen tussen recreatie en educatie en neem als stelregel dat de klant bepaalt welke van deze de overhand krijgt.
- Op www.educatiefplatteland.nl vindt u de Handleiding educatieve schoolreisjes op de boerderij, met veel ideeën, programmavoorbeelden, verwijzingen en aanbevelingen. Ook vindt u hier de Onderzoeksrapportage educatieve schoolreisjes op de boerderij.
- Op www.schoolreis.nl staat een ruim aanbod aan schoolreisjes, bekijk de site ter inspiratie.

TIP:

Scholen hebben een budget voor schoolreisjes en ook de organisatie rond deze uitstapjes is op de school doorgaans goed geregeld. Er kan dus gebruik gemaakt worden van reeds gereserveerd geld.

9 Buitenschoolse Opvang (BSO)

'De kinderen leren zonder dat daar bewust op wordt gestuurd'

De boerderij kan een functie vervullen in het daadwerkelijk opvangen van kinderen. Dan is het een locatie geworden van een buitenschoolse opvang (BSO). Dat heet 'BSO op de boerderij'. Een lichtere vorm is het aanbieden van activiteiten waarvoor kinderen vanuit een BSO incidenteel naar de boerderij komen gedurende een of enkele dagdelen: 'BSO naar de boerderij'. Als u overweegt om BSO op uw boerderij aan te bieden - de buitenschoolse opvang vindt dan regulier plaats op uw erf - dan adviseren wij u de handleiding 'Buitenschoolse opvang op de boerderij, praktische informatie voor ondernemers in de oriëntatiefase' te lezen.

Doelgroep

Buitenschoolse opvang betreft de opvang van kinderen van 4 tot 12 jaar. Dat kan zijn voor en na schooltijd, maar ook tussen de middag en op hele doordeweekse dagen in schoolvakanties.

Educatieve doelen

Bij BSO mag het realiseren van leerdoelen niet voorop staan. Het accent ligt primair op ontspanning, dus: beleven en ervaren. Als het kind er cognitief van leert of vaardigheden opdoet, dan is dat meegenomen, maar geen doel op zich. Wat dat betreft is dit een vorm waar boerderijeducatie bij uitstek geschikt voor is, want het belevend leren staat centraal.

Activiteiten

De activiteiten zijn vooral doe- en beleefactiviteiten. Het ligt voor de hand kinderen klusjes te laten doen, mee te laten helpen bij het verzorgen van dieren of bij het bewerken van gewassen. Ook kunnen ze spelletjes doen of opdrachten uitvoeren waar ze plezier aan beleven: een boerderijquiz, slootje vissen, speurtochten, spelletjes, proefjes, of iets lekkers maken van boerderijproducten. In de map *Inspirerende activiteiten op boerderijen voor de buitenschoolse opvang* staan dertig van deze activiteiten uitgewerkt.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Vooral omdat de nadruk niet ligt op het echte leren, zal de boer zijn accent moeten verleggen naar veel laten doen en beleven. Verder gelden hier de basisvaardigheden zoals in het eerste hoofdstuk staan beschreven.

Omdat de groepen nogal heterogeen zijn samengesteld – van 4 tot 12 jaar – vraagt het van de ondernemer enig improvisatietalent om al deze leeftijden gelijktijdig te kunnen bedienen.

Verdiensten

De verdiensten liggen momenteel tussen de € 50 en € 100 per middagbezoek, zoals op de woensdagen en vrijdagen. Uiteraard kan het dubbele gevraagd worden voor een hele dag. Ook hier geldt dat dit aanbod nog in de kinderschoenen staat, want u begint in een nieuwe markt. Er mag verwacht worden dat het bedrag na verloop van tijd hoger kan worden en meer een marktconforme prijs kan benaderen. Bij een lage prijsstelling kan ook besloten worden om een kortere tijd de groep te begeleiden en daarna hen het weiland aanbieden voor eigen invulling van de rest de middag. Dit kunnen vrije spelletjes zijn, maar ook bijvoorbeeld vissen in een sloot.

Hoe werft u bezoekers?

Werving kan het beste via organisaties voor BSO bij u in de buurt. Benader de coördinator en laat vooral zien wat de mogelijkheden op uw erf zijn. Benadruk ook dat u het professioneel aanpakt en dat u oog hebt voor veiligheid en hygiëne. Probeer een sfeerartikel te krijgen in een plaatselijke krant, zodat ook ouders er kennis mee kunnen maken.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Op www.BSOdeboerop.nl vindt u meer info over deze vorm van boerderijeducatie
- De handleiding *Buitenschoolse opvang op de boerderij, praktische informatie voor ondernemers in de oriëntatiefase* is te downloaden van www.educatiefplatteland.nl, link 'onderzoek en publicaties'. Of zoek contact met de Verenigde Agrarische Kinderopvang: www.agrarischekinderopvang.nl
- De map *Inspirerende activiteiten op boerderijen voor de buitenschoolse opvang* is te bestellen bij de Stichting Veldwerk Nederland. Zie www.veldwerknederland.nl onder de link 'winkel'

TIP:

Deze vorm van boerderijeducatie leent zich goed voor de vakantieperiode, de dalperiode voor andere vormen van boerderijeducatie.

10 Voortgezet onderwijs

‘Als ze meehelpen op de boerderij, ontwikkelen ze verantwoordelijkheidsgevoel’

Voor het voortgezet onderwijs zijn veel verschillende programma's op de boerderij. Er zijn scholen die gebruik maken van het erf van de boer of van de directe omgeving voor omgevingsonderwijs om zelfstandig of onder begeleiding opdrachten uit te voeren. Er zijn projecten waarin scholieren onderzoek doen naar mogelijkheden voor de doorstart van een agrarisch bedrijf en waar een boerderijbezoek onderdeel van is. Er is een programma waarin scholieren met het thema duurzaamheid in hun directe leefomgeving aan de slag gaan en waarin het agrarisch bedrijf een grote rol speelt. Ook is er educatief aanbod waarbij jongeren enkele dagen meehelpen op de boerderij: de boerenwerkklassen. De hiervoor genoemde vormen als dagdeelbezoek, dagexcursie en boerderijweek zijn ook geschikt en mede bedoeld voor middelbare scholieren. Tot slot noemen we hier de maatschappelijke stage: jongeren doen 30 uren vrijwilligerswerk gedurende hun middelbare schoolperiode. Deze kan deels of geheel op een boerderij worden ingevuld.

Doelgroep

Deze programma's zijn geschikt voor alle niveaus van het voortgezet onderwijs.

Educatieve doelen

Jongeren voeren doorgaans zelfstandig opdrachten uit of doen onderzoek. Ze doen kennis op over de boerderij, het platteland en aanverwante onderwerpen als: duurzaamheid, maatschappelijk verantwoord ondernemen, het weer, het klimaat en de bodem. Ze leren zelfstandig te werken aan een opdracht, onderzoek te doen en leren daardoor ontdekkend. Als ze meehelpen op de boerderij, doen ze ook praktische agrarische vaardigheden op. Ze leren verantwoordelijkheidsgevoel te ontwikkelen, waardering te krijgen voor fysieke arbeid en respectvol om te gaan met dieren en gewassen. Bij de boerenwerkklassen staat het meehelpen, het zelf doen en het belevend leren centraal.

Activiteiten

In het kader van omgevingsonderwijs doen jongeren proeven en onderzoek. Denk aan waterkwaliteit bepalen, metingen rond het weer doen, bodemmonsters nemen en de samenstellingen onderzoeken, veranderingen in het landschap analyseren met behulp van oude en nieuwe kaarten, boomhoogte meten, het gedrag van dieren of een biotoop in kaart brengen. In het kader van projecten zijn kinderen langer bezig met een groter geheel. Ze werken bijvoorbeeld enkele weken aan het uitbrengen van een denkbeeldig advies aan een boer die een overstap naar een biologische aanpak overweegt. Bij de boerenwerkklassen helpen de jongeren enkele dagen daadwerkelijk mee op verschillende agrarische bedrijven en het omliggende landelijk gebied. Ze verblijven op een centrale locatie en gaan dagelijks op de fiets naar ondernemingen in de buurt. Ze worden ingeschakeld bij koeien uit de wei halen en meehelpen met melken en voeren; een stukje land ploegen of bewerken; meehelpen met hooien, aardappels rooien, fruit oogsten et cetera.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Naast de basisvaardigheden moet de agrariër in kunnen spelen op het gedrag van pubers en enige kennis hebben van de leefwereld van deze leeftijdsgroep. Hij zal vaker te maken krijgen met weerstanden en discussies. De jongeren zullen meestal meer biologische kennis hebben dan basisschoolleerlingen, hun vragen zullen navenant zijn.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Eenzijds kun je jongeren goed uitleggen hoe ze met materieel, dieren en gewassen moeten omgaan. Anderzijds experimenteren zij graag, toezicht is daarom belangrijk. Als de jongeren overnachten dan zullen daar op het bedrijf voorzieningen voor moeten zijn. Zie ook hoofdstuk 4.

Verdiensten

Scholen voor voortgezet onderwijs hebben wat meer ruimte dan het basisonderwijs om voor buitenschoolse leeractiviteiten te betalen. Voor het beschikbaar stellen van het erf om onderzoek en proeven te doen is een bedrag van € 75 en € 100 per dag reëel. Als van de boer ook begeleiding wordt verwacht dan kan een bedrag worden gevraagd van € 35 tot € 45 per uur. Scholen voor voortgezet onderwijs komen vaak met alle klassen binnen een jaargroep. Dan zijn dan al gauw 5 – 10 klassen die verspreid over enkele dagen komen. In dat geval kunt u een offerte maken waarin u uw uren en het gebruik van het erf doorberekent aan de hand van deze tarieven. Tegenover de maatschappelijke stage staan weinig tot geen financiële verdiensten, maar de boer heeft wel extra handen ter beschikking voor additionele zaken als het ontwerpen van lesmaterialen, het voorbereiden of uitvoeren van bezoeken of onderhoudswerkzaamheden.

Hoe werft u bezoekers?

Benader de coördinator van de onderbouw of van de bovenbouw met een gericht aanbod. Deze coördinator kan vaak voldoende inschatten of uw aanbod aansluit bij de behoefte van de opleiding. Hij kan u ook doorverwijzen naar de juiste contactpersoon voor een bepaald vakgebied.

Verwijzingen en aanbevelingen

- In www.omgevingswijzer.nl staan tal van opdrachten voor omgevingsonderwijs. Scholen kunnen zich hierop abonneren.
- Op www.educatiefplatteland.nl vindt u onder projecten diverse programma's die gedaan zijn met middelbare scholen
- Het concept 'De boerenwerkklassen' wordt momenteel beschreven. De beschrijving zal binnenkort te downloaden zijn van www.multifunctionelelandbouw.nl
- Stem met de school goed af op welke wijze het boerderijbezoek in het reguliere onderwijsprogramma integreerbaar is.
- Op www.projectomopteeten.nl kunt u ideeën opdoen over lessen die voeding als onderwerp hebben.

Tip:

Deze leerlingen hebben meestal al wat kennis over landbouw en discussiëren graag over maatschappelijke onderwerpen. Als u van verdieping houdt, is dit een geschikte doelgroep.

11 Kinderen uit het speciaal onderwijs

De boerderij als ontwikkelomgeving

'Wij helpen de boer en boerin. Als we dat niet doen, dan moeten zij nog harder werken'

De ervaring leert dat kinderen met leer- en/ of gedragsproblemen vaak heel goed aarden op een boerderij. De boerderij geeft rust en regelmaat, er zijn veel vaste momenten en patronen in het werk, en dieren doen een appèl op kinderen. Veel van de arrangementen die hiervoor beschreven zijn, kunnen ingezet worden voor kinderen uit het speciaal onderwijs. Hieronder lichten wij een beproefde vorm er uit: de groenateliers waar het boerderijatelier een vorm van is. Ze komen een dagdeel per week naar de boerderij gedurende een langere periode. Het programma op de boerderij volgt een vast stramien: aankomst en werkverdeling, groepswork op de boerderij, gezamenlijk eten, veldwerk in het weiland en terug naar school waar de afsluiting plaatsvindt.

Doelgroep

Dit arrangement is bij uitstek geschikt voor kinderen uit het speciaal onderwijs.

Educatieve doelen

Het groenatelier is niet ingericht als educatief programma met kennisdoelen. Het gaat hier meer om de persoonlijke ervaringen van de kinderen. De nadruk ligt vooral op het ontwikkelen van sociale vaardigheden, sociaal-emotionele ontwikkeling en aspecten als samenwerken en regulering van gedrag. Dat de kinderen er ook nog eens veel van opsteken is mooi meegenomen.

Activiteiten

In groepjes wordt meegewerkt op de boerderij onder begeleiding van de boer of een leerkracht. De maaltijd maakt ook deel uit van het programma. Na de pauze wordt een gezamenlijke activiteit gepland, bijvoorbeeld schapen of koeien tellen, hekken herstellen, hooibalen verplaatsen.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Er wordt intensief begeleid: minimaal drie begeleiders, inclusief de boer, op 10 tot 12 leerlingen. Als boer moet u bereid zijn samen te werken met pedagogen. U bent gemotiveerd om te werken met een heel specifieke doelgroep die veel begeleiding nodig heeft en voelt aan wat deze kinderen nodig hebben en welke aanpak effectief is. U moet ook weten op welke manier u dingen uitlegt, kunnen observeren en geschikte opdrachten aanreiken. Dat sluit zo veel mogelijk aan op de leefwereld van de kinderen. U reikt de kinderen betekenisvolle contexten aan: zaken die er toe doen op de boerderij en waar het kind van leert zijn grenzen op te rekken. Ook is het belangrijk dat u het spanningsveld onderkent tussen enerzijds het bieden van structuur en een (pedagogisch) veilige omgeving en anderzijds de kinderen de ruimte te bieden om ontdekkend te leren.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Juist omdat de boerderij voor de kinderen een betekenisvolle context moet zijn, is het belangrijk de echtheid in stand te houden. Aanpassingen zijn uiteraard wel vereist waar dat de veiligheid bevordert. Het is beter de kinderen te leren waarom iets is zoals het is, dan het kunstmatig te veranderen waardoor het voor hen makkelijker zou zijn te hanteren of overzichtelijker zou worden. U moet er wel rekening mee houden dat kinderen zich thuis gaan voelen en zich ook verantwoordelijk gaan voelen op 'hun' boerderij. Kinderen kunnen daardoor gaan rondzwerven. Toezicht is daarom bij deze vorm erg belangrijk.

Verdiensten

Bij het boerderijatelier is de boer in dienst van de school als onderwijsassistent en krijgt de uren als salaris uitbetaald.

Hoe werft u bezoekers?

Omdat het een specifieke doelgroep betreft, kunt u het beste onderzoeken welke scholen voor speciaal onderwijs op redelijk afstand van uw boerderij zijn gehuisvest. Zoekt rechtsreeks contact met de directeurs van deze scholen. De ervaringen (zie de rapporten hieronder) van elders kunnen u helpen om de meerwaarde van het arrangement aan te tonen.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Een uitgebreide beschrijving van dit arrangement vindt u in *De boerderij als ontwikkelomgeving* door Yvon D. Schuler, 2010 Rapport 346 Plant Research International (onderdeel van WUR)
- Een beschrijving van het boerderij-atelier is te vinden in *Levende Boerderij, Lerende Kinderen* door Jan Hassink e.a, 2009, Rapport 257 Plant Research International (onderdeel van WUR), pagina 25-34.

Tip:

Werken met kinderen uit het speciaal onderwijs vraagt extra vaardigheden van de boer op het gebied van duidelijkheid en structuur bieden, improvisatievaardigheden en inlevingsvermogen. Over het algemeen vinden ondernemers dat zij van deze groep veel terugkrijgen.

Deze vorm vraagt om maatwerk. De eigen inbreng van de boer is behoorlijk bepalend voor het slagen van deze boerderijeducatie.

12 Buiten Gewoon Leren

Voorkomen van schooluitval

‘De rust, de dieren of juist de machines, de humor van de boer. Elke leerling heeft eigen ideeën om de boerderij leuk te vinden’

Er zijn leerlingen in het basisonderwijs die het tijdelijk niet op een gewone manier redden en extra ondersteuning of begeleiding nodig hebben. In een aantal gevallen lukt ook dat niet, vallen kinderen uit en blijven thuis. Ze hebben dan meestal te maken met jeugdzorg, (school)maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg, de leerplichtambtenaar en soms ook met de politie. Al deze partijen zijn vertegenwoordigd in het ZorgAdviesTeam, samen met leerkrachten van de betreffende school. Dat ZAT zoekt passende oplossingen voor kinderen die dreigen uit te vallen. Buiten Gewoon Leren biedt een leertraject aan kinderen uit het basisonderwijs. Het kind verblijft enkele dagdelen per week gedurende een langere periode op een boerderij en wordt één op één begeleid door de boer. Er zijn inmiddels ook programma's ontwikkeld voor jongeren uit het voortgezet onderwijs.

Doelgroep

Kinderen en jongeren uit het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs met dreigend langdurig verzuim.

Educatieve doelen

Deze vorm lijkt wel wat op een zorgboerderij, maar hier wordt gekozen voor de insteek van het normale leven, waarin het kind tijdelijk ondersteuning op een veilige, rustige plek nodig heeft om weer aansluiting te kunnen vinden op het gangbare schoolleven. Het belangrijkste doel is dat het kind onderwijs blijft volgen en niet uitvalt. Dat is het geval als het tijdelijk verblijf op de boerderij wordt aangemerkt als het volgen van onderwijs.

Door regelmatig op de boerderij te komen blijft het kind in een dag- en schoolritme. Hier staat dus niet direct het leren over en van de boerderij centraal, maar het leren van persoonlijke vaardigheden die nodig zijn om weer te kunnen functioneren in de schoolsetting. Er wordt gewerkt aan het zelfvertrouwen van het kind. De ontwikkelingsgerichte benadering is het uitgangspunt: een kind wil en kan deelnemen aan de samenleving. De leerkracht/boer heeft hierin een grote rol door het kind uitdagende leermomenten aan te reiken waardoor het uitstijgt boven zijn mogelijkheid van dat moment.

Activiteiten

Het kind of de jongere helpt mee met de alledaagse activiteiten op de boerderij, doet eenvoudige werkzaamheden en wordt vooral uitgedaagd zijn grenzen te verkennen en te verleggen door bijvoorbeeld moeilijkere karweitjes te doen, contact met een dier wat hij eigenlijk niet durft of zijn spanningsboog te vergroten. Doordat het kind een langere periode op de boerderij verblijft, kan het ook zijn eigen werkjes krijgen waardoor rust, ritme en verantwoordelijkheidsgevoel ontstaan. Ook het gezamenlijk koffiedrinken, lunchen en het spelen zijn onderdeel van het programma.

In samenwerking met het Trajectbureau Boer-en-maat is een inspiratieboek ontwikkeld waarin ideeën staan voor ontwikkelingsgerichte activiteiten op de boerderij. Deze map zal naar verwachting eind 2011 beschikbaar zijn via het Trajectbureau.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Het gaat doorgaans om kinderen met gedragsproblemen en/of een psychische stoornis. Als boer moet u daar mee om kunnen gaan en er op in kunnen spelen. U kunt rust en veiligheid bieden en bereid zijn te werken volgens de ontwikkelingsgerichte aanpak. U heeft enig inlevingsvermogen met kinderen in probleemsituaties. Ook dient u bereid te zijn de verplichte cursus (vier dagdelen) te volgen en samen te werken met het netwerk rond het kind.

Vooraf bij deze vorm van boerderijeducatie worden eisen gesteld aan de pedagogische en begeleidingsvaardigheden van de boer.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Vanwege het appel dat dieren op kinderen doen, is het gewenst dat er dieren op het bedrijf zijn. Uiteraard gelden hier de basiseisen voor veiligheid. Het kind zal overdag gewoon meedraaien met het boerengezin. Dat heeft impact op de privacy van het gezin. De boer(in) moet een Verklaring Omtrent Gedrag kunnen overleggen.

Het plaatsen van een kind op een leerboerderij volgens dit concept gebeurt op indicatie van het genoemde ZorgAdviesTeam en met instemming van de onderwijsinspectie en medeweten van de leerplichtambtenaar. De verantwoordelijkheid voor het kind blijft bij de school die het kind plaatst.

Verdiensten

Verdiensten zijn niet officieel geregeld, Trajectbureau Boer-en-maat gaat uit van € 15 per uur. Dat is bij het maximum van 30 uren € 450 per week. De scholen betalen dit uit de zorggelden die zij reserveren voor kinderen die extra hulp nodig hebben.

Hoe werft u bezoekers?

Voor de werving is het raadzaam om contact op te nemen met Trajectbureau Boer-en-maat waarna u rechtstreeks contact kunt zoeken met een school en uw aanbod bekend kunt maken. Het trajectbureau heeft expertise in huis en weet op welke wijze de samenwerking met de school en de ondersteuning aan het kind het beste vormgegeven kan worden.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Op www.multifunctionelelandbouw.nl staat het rapport *Eindrapportage Kraamkamerproject Buiten Gewoon Leren*
- Op de site www.boer-en-maat.nl staat uitgebreide informatie over deze vorm van boerderijeducatie

TIP:

Ziet u het begeleiden van een zorgleerling als een uitdaging, dan is dit een mooie vorm van boerderijeducatie.

13 Boerderij met kinderboerderij

‘De kinderboerderij en de dagelijkse praktijk van een echte boerderij op hetzelfde erf: dat vindt hele gezin leuk’

Een kinderboerderij is een kleinschalig park met opstallen, meestal aan de rand van een stad. Er zijn veel dieren en van de meeste soorten een klein aantal. De dieren worden geselecteerd op karaktereigenschappen want het is de bedoeling dat kinderen zoveel mogelijk met de dieren in aanraking kunnen komen: voeren, knuffelen, aaien, verzorgen. Vooral voor de kleinere kinderen is een kinderboerderij geschikt, want het is overzichtelijk en de dieren zijn mak en publieksvriendelijk. De combinatie boerderij en kinderboerderij komt in Nederland nog niet voor, maar de mogelijkheden worden al wel serieus verkend. De combinatie biedt voordelen omdat op (de meeste) boerderijen al dieren en bemensing aanwezig zijn. Ook is kennis aanwezig over het houden van dieren.

Doelgroep

Alle leeftijden, maar zoals de naam al zegt: vooral kinderen tot ongeveer 10 jaar, die worden begeleid door ouders of grootouders.

Educatieve doelen

Er zijn naar schatting 30 miljoen bezoeken per jaar op de Nederlands kinderboerderijen. De meeste bezoekers draaien hun eigen programma en lopen rond, voeren en knuffelen de dieren en pikken onderweg informatie op die ze horen van de vrijwilligers of van andere bezoekers. Soms zijn er bordes waarop educatieve informatie staat. Het informeel en het belevend leren staat voorop op een kinderboerderij. Aanvullend kunt u als beheerder/educatieboer bijvoorbeeld speur- of opdrachttochten aanbieden. Daarnaast kunt u educatieve programma's ontwikkelen zoals dat op de educatieboerderij gebeurt.

Activiteiten

Voor verreweg de meeste bezoekers is het voldoende als ze hun eigen gang kunnen gaan en kunnen verblijven bij de dieren. Aanvullend kan de boer demonstraties geven, de kinderen helpen bij het verzorgen van de dieren of een programma aanbieden. Dat laatste kan heel goed in combinatie met de eigen boerderij.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

U vindt het leuk om (een deel van) uw erf overdag tot publiek domein te maken. En als u ook beheerder bent van de kinderboerderij, verlegt u uw aandachtsgebieden. U moet om kunnen gaan met alle leeftijdsgroepen. Ook moet u verstand hebben van de verzorging van allerlei diersoorten. Wellicht zult u gaan werken met vrijwilligers en stagiaires, die u moet aansturen en begeleiden. U wordt daarmee werkgever en manager.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Er zullen stallen moeten worden gebouwd of verbouwd, er zal parkeergelegenheid moeten zijn, sanitaire voorzieningen en een ruimte voor educatieve activiteiten. Ook wordt het verkrijgen van koffie, thee en limonade op prijs gesteld. Hou rekening met een investering tussen de € 250.000 en € 350.000. Wat minstens zo belangrijk is: u zult dagelijks en de hele dag door grote aantallen bezoekers krijgen op uw erf met een concentratie op de woensdag- en vrijdagmiddagen en in het weekend. Als beheerder van de kinderboerderij wordt u een groot deel van de tijd onttrokken worden aan de bedrijfsvoering op de boerderij.

In de meeste gevallen krijgen gebouwen en percelen een andere bestemming, het zal dus moeten (gaan) passen in het structuur- en bestemmingsplan. Goed overleg met de gemeente is erg belangrijk. De gemeente kan er ook een groot maatschappelijk belang bij hebben: aanbieden van natuureducatie met een zekere continuïteit. Houd er rekening mee dat met veel verschillende diersoorten ook de kans op verschillende soorten dierziekten en zoönosen toeneemt. Omdat u waarschijnlijk gaat werken met vrijwilligers, eventueel parttime personeel en stagiaires en u bovendien grote aantallen bezoekers zult ontvangen, is arbowetgeving, een goed vrijwilligersbeleid en preventie op het gebied van hygiëne erg belangrijk.

Verdiensten

Als u samenwerkt met de gemeente – dat ligt het meest voor de hand – dan zal de gemeente als uitgangspunt nemen dat de toegang tot de kinderboerderij gratis is. Gemeenten werken vaker samen met private sport- en recreatiepartijen op basis van een langdurige dienstverleningsovereenkomst en/of een prestatieovereenkomst. In die overeenkomst wordt vastgelegd wat de wederzijdse verplichtingen zijn, waaronder de financiële bijdrage van de gemeente. De bijdrage van de gemeente bestaat uit het bedrag dat de gemeente anders kwijt zou zijn aan eigen investeringen in gebouwen, dieren en de exploitatie. De verdiensten kunnen worden uitgebreid als er meer horecavoorzieningen komen of bijvoorbeeld wanneer er meer betaalde boerderijeducatie wordt aangeboden.

Hoe werft u bezoekers?

Zodra bewoners uit de buurt weten dat er een kinderboerderij in de buurt is, komen ze bijna vanzelf. Voorafgaand kan publiciteit worden gegenereerd via plaatselijke bladen of de lokale omroep. Mond-tot-mondreclame zal de rest doen. De kinderen die als kleuter op de kinderboerderij komen, zijn de potentiële bezoekers van de boerderijeducatie op de oorspronkelijke boerderij als ze wat ouder zijn.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Op de site van Stichting Kinderboerderijen Nederland staat veel informatie over het hoe en wat van een kinderboerderij. In de projectenbank vindt u allerlei ideeën voor het opzetten van lessen, activiteiten en evenementen op een (kinder)boerderij. Zie www.skbn.com
- Op deze site staan ongeveer 400 locaties van kinderboerderijen. Ruim 150 staan in Noord- en Zuid-Holland en er staan nog geen 40 kinderboerderijen in de drie noordelijk provincies. Probeer de witte vlekken te vinden en kijk of uw boerderij zo'n leemte in samenwerking met de gemeente op kan vullen.

14 De zakelijke markt

‘Het kuddegedrag van de koeien hebben we gespiegeld aan ons team’

De zakelijke markt is een containerbegrip voor alle educatieve aanbod op de boerderij waarvoor de klant rechtevreeks betaalt en waar beleving van het platteland een rol in speelt. Subsidies spelen vrijwel geen rol. Als een educatieboer een geschikte eigentijdse educatieruimte heeft, dan kan die ook aangeboden worden als vergaderaccommodatie. En als er groepen komen kunnen de educatieve activiteiten ook ingezet worden voor familiebijeenkomsten, kinderfeestjes, personeelsuitjes of voor teambuilding.

Doelgroep

Gezinnen, families, bedrijven en individuen.

Educatieve doelen

Meestal staat voor zakelijke doelgroepen het informeel leren voorop: je steekt er altijd wat van op. Als leren niet het doel is, maar enkel en alleen beleven en vermaken belangrijk is, dan spreken we van recreatie. Een aantal boeren biedt een programma aan waarin samenwerken met elkaar in een andere omgeving centraal staat. Als een team dieren moet verplaatsen, mest moet ruimen of een pad moet aanleggen, dan ontstaan andere patronen van omgaan met elkaar dan in de dagelijkse werksetting. Omdat men gezamenlijk ervaring opdoet op de boerderij, worden zaken als collegialiteit, feedback geven, coachen, hulp vragen en geven, overleg voeren, plannen en keuzes maken beter bespreekbaar. Als er elementen van sport en spel worden toegevoegd, dan kan dat alles in een ontspannen sfeer met fysieke inspanning plaatsvinden. Sommige agrariërs werken samen met professionele trainers die het proces begeleiden. De boer begeleidt dan de activiteiten met de dieren, de gewassen en de landbouwwerktuigen.

“ We hebben een teamdag gehad op de boerderij. We werden hartelijk ontvangen en ondanks de regen was het een fantastische dag. Het programma met het vee verzorgde de boer en voor het andere deel had hij een compagnon in laten vliegen. We hebben een koe gemolken en hebben het kuddegedrag van de beesten gespiegeld aan ons team. In het weiland deden we een oefening waarmee we werden gestimuleerd om samen te werken en al onze zintuigen te gebruiken. Deze oefeningen en de terugblik erop hebben ons geholpen om inzicht te krijgen hoe we met elkaar overleggen. De week daarop hadden we een vergadersessie, die al veel effectiever verliep. Dat was zeker te danken aan de ervaringen van deze dag. ”

Anneke, teamleider

Activiteiten

De activiteiten zijn zeer divers: workshops en cursussen, boerderijsurvival, inboeringscursus en boerenhulpdiploma (leren melken en tractor rijden), koe knuffelen, beesten schilderen, cursussen als jam maken, tuinieren. Al dan niet gecombineerd met een interactieve rondleiding. Deze activiteiten worden ook ingezet voor teambuilding. Als de boer dat expliciet aanbiedt, dan wordt meestal ook tijd ingeruimd om te reflecteren op de ervaringen en wordt de vertaling gemaakt naar het functioneren van het team in het dagelijks werk. Meestal worden bij teambuilding de activiteiten zo georganiseerd dat overleg, afstemming en verdeling van taken er deel van uitmaken. Kortom: er moet samen aan een opdracht worden gewerkt, die zich leent voor koppeling met de dagelijkse praktijk van het team. Tot slot is er nog het aanbod van vergaderlocatie, waarbij de boer educatieve activiteiten aanbiedt in samenwerking met een externe partij die zorg draagt voor de invulling van de educatie, bijvoorbeeld een trainer, een schilder of een professionele poldersporter.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Bij deze vorm vindt de ondernemer het van belang dat hij er een deel van zijn boterham mee kan verdienen. Hij weet dat hij concurreert op een zakelijke markt met veel aanbieders. Als u activiteiten waarin groepsprocessen een rol spelen, niet alleen aanbiedt maar ze ook zelf begeleidt, dan zult u wat kaas gegeten moeten hebben van groepsdynamica en leerprocessen binnen groepen. U zult vaardigheden dienen te hebben op het terrein van begeleiden van processen, omgaan met spanningen en weerstand, reflecteren en vertaling maken van wat er gebeurt in de groep naar het dagelijks werk van de deelnemers. Het gaat vaak om groepen volwassenen in werksituaties, het moet u liggen om met deze doelgroep te werken. U zult mensen kunnen bewegen om deel te nemen aan ongebruikelijke activiteiten.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

De regelgeving en gevolgen voor uw bedrijfsvoering zijn erg afhankelijk van de activiteiten die u aanbiedt. Bij vergaderfaciliteiten zijn deze aanmerkelijk groter dan bij het aanbieden van poldersport in een van de weilanden. Bedenk wel goed van tevoren welke uitstraling u wilt hebben. De meeste gasten hechten waarde aan een opgeruimd erf, schone toiletten en een goed verzorgde catering, liefst met producten van het erf of uit de streek.

In dat opzicht kunt u ook echt concurreren met andere professionele aanbieders, mits u ook een professionele uitstraling waar kunt maken.

Als u gaat verbouwen, heeft u te maken met het bestemmingsplan en met een bouwvergunning. Als er meer dan 10 personen blijven logeren of er verblijven meer dan 50 personen tegelijkertijd, dan is vaak een gebruiksvergunning nodig. Als speeltoestellen worden gebruikt, ook als u die zelf heeft ontworpen, dan is het Besluit Veiligheid van Attractie- en Speeltoestellen van toepassing. Met de Voedsel en Waren Autoriteit (vroeger de Keuringsdienst van Waren) heeft u te maken als u catering aanbiedt en eetbare producten bewerkt.

Verdiensten

Hoewel het erg afhangt van wat u aanbiedt, mag u er van uitgaan dat u marktconforme prijzen kunt hanteren. Zeker als er meerwaarde uitgaat van het feit dat het plaatsvindt op uw agrarisch bedrijf en u de waarden van het boerenbedrijf en het platteland (authenticiteit, rust, ruimte, duurzaamheid en verbondenheid) goed weet uit te baten. Bovendien kunt u extra inkomsten verwerven uit de aangeboden catering.

Hoe werft u bezoekers?

Het is belangrijk dat u een zakelijk netwerk opbouwt, want het liefst ziet u uw klanten regelmatig terug. Een goede website is een must, want daarop kunnen potentiële klanten de mogelijkheden verkennen. Wees concreet over wat u heeft te bieden en welk maatwerk mogelijk is. Als u bedrijven rechtsreeks benadert, doe dat dan gericht: vraag wie de externe bijeenkomsten of scholingsactiviteiten organiseert en nodig hem/haar uit voor kennismakingsbezoek om alvast de sfeer te proeven, het liefst op een moment dat er ook leven in de brouwerij is.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Ter inspiratie als u aanbod voor de zakelijke markt wilt ontwikkelen: op de site www.multifunctionelelandbouw.nl staan 77 ideeën. Weliswaar voor agrotourisme, maar veel zijn ook toepasbaar voor educatie (zie link recreatie→nieuwe concepten)
- In de brochure *De beste prijs voor een product of dienst* van The Pricing Company vindt u bruikbare rekenmodellen om uw tarieven en verdienmodel vast te stellen. Deze is te ook te downloaden van www.multifunctionelelandbouw.nl (zie bij handleidingen onder recreatie)
- Overweeg een kennismakingsarrangement voor een gereduceerd tarief waardoor men op uw erf komt en letterlijk kan ruiken en proeven wat u te bieden heeft. Zorg er ook voor dat u achteraf weet of het bevallen is en hoe u een en ander kunt verbeteren.
- Voor vergaderarrangementen op de boerderij, zie: www.vergaderenalacarte.nl.

TIP:

Het voordeel van de zakelijke markt is dat u marktconforme prijzen kunt rekenen, zeker als u zich kunt onderscheiden. Bovendien is het een heel brede markt.

15 Samenwerking met een recreatie-aanbieder

“Alleen al het aanwezig zijn op een boerderij met dieren was fantastisch!”

In 2010 is een onderzoek gedaan naar educatief-recreatieve arrangementen op een boerderij vanuit een recreatieve verblijfsaccommodatie (vakantiepark). De doelgroep is het gezin dat verblijft op een recreatie-/vakantiepark en er op uit wil in de omgeving. Gezinnen zijn gewend om dan attractieparken, cultureel erfgoed (oude gebouwen, molens et cetera) en musea te bezoeken. Een boerderij met een programma past prima in die rij.

Doelgroep

Alle leeftijden, maar in de praktijk zullen het vaak gezinnen zijn die op vakantie zijn.

Educatieve doelen

Deze zijn niet zo hoog gegrepen: mens vindt het leuk meer te weten over de omgeving en over de boerderij. Het beleven staat voorop en gezinnen willen er graag ook nog iets van opsteken.

Activiteiten

Het gangbare aanbod aan boerderijeducatie leent zich prima voor recreanten: een rondleiding, direct contact met de dieren of met gewassen, meehelpen en je even zelf een boer voelen. Dat laatste wordt vooral op prijs gesteld door kinderen. Ook het uitvoeren van opdrachten of een puzzeltocht op het erf passen goed in dit arrangement. Verder valt te denken aan het proeven van streekproducten, demonstratie of korte workshop rond het maken van een product (kaas of ijs maken) en boerenspelletjes. Omdat het ook een (gezins)uitje betreft, wordt koffie met iets lekkers uit de streek zeer gewaardeerd.

Motivatie en vaardigheden van de agrariër

Omdat hier alle leeftijden op af komen, is het de kunst om aandacht te geven aan alle leeftijds-groepen. De boer moet de taal van alle generaties spreken en aan kunnen sluiten bij al die leefwerelden.

Regelgeving en gevolgen voor de bedrijfsvoering

Naast de gebruikelijke veiligheids- en aansprakelijkheidsregels, zijn hier geen bijzondere aandachtspunten. Wel is het van belang dat u vooraf bepaalt hoeveel bezoekers u tegelijkertijd aankunt en hoeveel begeleiding er nodig is voor zowel een goed verloop van het programma als voor toezicht op de groep van losse individuen.

Als er regelmatig publiek op het erf komt, dan is de arbowetgeving van toepassing en moet er nagedacht worden over risico's en calamiteiten. Er zal een BHV-er moeten zijn ten tijde van het bezoek. Als u voedsel bereid, dan kan de HACCP van toepassing zijn. Als speeltoestellen gebruikt mogen worden door het publiek, dan geldt de Wet attractie- en speeltoestellen.

Verdiensten

Voor een bezoek van 1½ tot 2 uur kan een bedrag gevraagd worden van € 2,50 tot € 6 per persoon, afhankelijk van het aanbod.

Hoe werft u bezoekers?

De werving gaat zo mogelijk in samenwerking met de verblijfsaccommodaties. Als er een aanbod is ontwikkeld, kunt u recreatieaanbieders uitnodigen voor een bezoek aan de boerderij, waar zij het programma volgen. Samen met hen kunt u arrangementen afspreken over tijdstippen, duur, prijs, kortingen, groepsgrootte. Om de relatie tussen het vakantiepark en de omgeving te benadrukken is het te overwegen streekproducten op het park te verkopen. Die kunnen voor toeleiding naar de boerderij zorgen. Het arrangement is vooral geschikt tijdens schoolvakanties, als vakantieparken goed bezet zijn met gezinnen. Het ophangen van een aantrekkelijke poster en het meedelen via het interne TV-kanaal van de parken, zijn effectieve middelen om bezoekers er op te attenderen. De afstand van het park naar de boerderij moet niet groter zijn dan 25 kilometer.

Verwijzingen en aanbevelingen

- Gezinnen gaan ook op zoek naar mogelijkheden bij nat weer. Geef het in uw promotie aan als er ook delen van het programma onder dak (kunnen) worden uitgevoerd.
- Maak met het park goede afspraken over randvoorwaarden: tot wanneer aanmelden, minimale groepsgrootte, betaling et cetera.
- Als er geen aanbieder van een verblijfsaccommodatie is die hier actief aan mee wil werken, probeer dan uw aanbod in het folderrek van de aanbieder te krijgen.

Bijlage 1 - Klussenlijst/ lesideeën op de boerderij

Eenvoudige klussen op de boerderij

- Kalveren melk geven
- Dieren voeren
- Koe melken
- Dieren borstelen
- Hooi harken
- Stallen schoonmaken
- Oud voer in kruiwagens naar afvalhoop
- Mest vegen
- Vegen
- Stallen opstrooien / zaagsel aanbrengen (met emmertjes)
- Hooibalen / strobalen verplaatsen
- Gras plukken
- Onkruid trekken / wieden (in een lange rij)
- Dieren borstelen
- Eieren zoeken/ rapen (kippen van nest halen)
- Dieren verplaatsen
- Dieren checken op gezondheid / tochtigheid et cetera
- Conditie score bepalen
- Ethogram (gedragsonderzoek)
- Helpen bij oormerken
- Knotten

Eenvoudige werkvormen

- Zuigreflex van kalfjes voelen
- Voelbox (raden)
- Geurenpotjes (raden)
- Mesthoekje (raden wat van welk dier komt)
- Tellen van dieren/ producten, gewichten, afstanden
- Stellingen over dierenwelzijn
- Zuivel of niet? (verpakkingen laten zien en vragen of er zuivel in is verwerkt)
- Smaaktest: melk proeven van verschillende dieren
- Touw knopen
- Bodemonderzoek
- Waterbeestjes zoeken
- Voedsel maken voor lunch: (rabarber maken, brandnetelsoep koken, pannenkoeken bakken, room schudden tot boter, eitjes koken)

Bijlage 2 - PR en communicatie boerderijeducatie

Oriëntatie vooraf

- Breng in kaart hoeveel (basis)scholen er in een straal van 15 tot 20 km om uw boerderijen zijn gevestigd. Probeer via hun sites te achterhalen wat de belangstelling is voor NME, duurzaamheid, natuurbeleving et cetera.
- Ga na wat de rol van de gemeente is rond natuur- en milieueducatie, of er voorzieningen zijn (geld) en of de gemeente een actief beleid heeft.
- Doe vooraf uw huiswerk: de meeste scholen hebben een site, waarop staat welke leerkracht welk aandachtsgebied heeft, wat de school belangrijk vindt en wat de school op het programma heeft staan. Probeer daar bij aan te sluiten: "Ik zag op jullie site dat jullie het belangrijk vinden.....".

Het PR-materiaal

- Verwerk in uw informatiemateriaal (zoals flyer, folders, website) ook de feedback van leerlingen en leerkrachten die eerder op de boerderij kwamen. Zij zijn vaak de beste ambassadeurs.
- Vermeld ook de mogelijkheden in de directe omgeving van uw boerderij op het gebied van cultuur, techniek en omgevingsonderwijs zoals een molen, een biovergister, een stoomgemaal, het kunnen doen van onderzoek in sloten, grondboringen, of het landschap door verschillende brillen bekijken. Scholen komen zelf niet zo snel op die mogelijkheden en staan vaak verbaasd over het scala.
- Wijs op de mogelijkheden die u biedt als het weer minder is of als het vroeger donker wordt.
- Als u de training boerderijeducatie hebt gevolgd en wordt gecertificeerd, kunt u dat vermelden. Daarmee geeft u aan het professioneel aan te pakken. Benadruk dat u het belangrijk vindt dat het schoon, veilig en ordelijk is op uw erf. Daarmee neem u ook de belangrijkste vooroordelen (erf is vies, boer is lomp, boerderij is gevaarlijk) weg bij scholen. Laat ook weten dat contact met dier en gewas een wezenlijk onderdeel is van uw aanbod, daar hechten scholen vaak veel waarde aan.

Contact zoeken met uw doelgroep

- Communiceert per post: doe het in een handgeschreven enveloppe, liefst ter attentie van een persoon. Dus niet t.a.v. de NME-functionaris, maar t.a.v. mevrouw Marieke van Dijk. Volgens veel leerkrachten werkt persoonlijke mail beter dan post. Het werkt gunstig als die mail binnenkomt op een moment dat het niet heel druk is. Ofwel, mail nooit in drukke perioden: start van het schoolseizoen, de decembermaand, en vlak voor de zomervakantie.
- Stuur post het liefst voorafgegaan door een telefoontje naar de betreffende persoon, waarin u aankondigt dat u hem iets wilt toesturen, maar u graag wilt weten dat hij de juiste functionaris is binnen de school.

- Probeer een korte afspraak te maken met de leerkracht op een voor de leerkracht gunstig moment. Bijvoorbeeld een half uur nadat de school uit is. Maak een presentatiemap met foto's van het erf, de opstallen en de dieren en/of gewassen. En laat vooral het belevend leren zien: glunderende of verbaasde kinderen met dieren.
- Zorg er voor dat uw aanbod vrijblijvend is, laat de leerkracht er de tijd voor nemen het te bekijken. Probeer in uw contacten wel steeds een vervolg af te spreken, bijvoorbeeld het moment waarop u terugbelt. Geef ook een indicatie van de prijzen en wat u daar voor levert aan diensten en kwaliteit.
- Zorg altijd voor een follow-up: bel en vraag of ze het hebben ontvangen, of de informatie duidelijk was en of het eventueel iets zou kunnen zijn voor hun groep.
- Het zou helemaal mooi zijn als de leerkracht een keer komt kijken. Misschien is een open dag voor leerkrachten een optie. Dan kunnen ze alles zien en ondervinden.
- Als u de mogelijkheid hebt: biedt het schoolteam aan een keer een vergadering met rondleiding of een teamuitje tegen gereduceerd tarief op de boerderij te organiseren. Vermeld wel expliciet dat het een korting betreft en noem ook het normale tarief.

